

LASZLO Alexandru s-a născut la 4 mai 1966, în Cluj. Profesor de italiană la Colegiul Național „George Barițiu” din Cluj. Doctor în Filologie al Universității „Babeș-Bolyai”. Membru al Uniunii Scriitorilor din România.

A publicat articole, studii literare, eseuri, polemici și traduceri în reviste culturale din România (București, Bistrița, Brăila, Cluj, Constanța, Craiova, Iași, Oradea, Satu Mare, Sibiu, Tîrgu Jiu, Tîrgu Mureș), Statele Unite, Israel, Germania, Italia.

Cărți: A. Literatura română: 1. *Între Icar și Anteu*, 1996. 2. *Orient Express*, 1999. 3. *Grîul și neghina*, 2002. 4. *Criticul literar Nicolae Manolescu*, 2003, 2009. 5. *Vorbind* (cu Gheorghe Grigurcu și Ovidiu Pecican), 2004. 6. *Toate pînzele sus!*, 2005. 7. *Viceversa!* Polemici pro și contra lui Paul Goma, 2009. 8. *Muzeul figurilor de ceară*, 2009. 9. *Viața de zi cu zi*, 2011. 10. *Exerciții de singurătate*, 2012. 11. *Tutti frutti*, 2013. 12. *Uriașe lucruri mici*, 2014. 13. *Stări de spirit*, 2018. 14. *Cum se inventează un huligan?* Mihail Sebastian, ziarist la „Cuvîntul”, 2019. B. Limba-literatura italiană: 1. *Dicționar italian-român*, 1999. 2. *Dicționar practic italian-român și român-italian*, 2003. 3. *Dicționar italian-român, român-italian*, 2006, 2016. 4. *Memorator de limba italiană. Gramatică practică*, 2007, 2015, 2018. 5. *Prin pădurea întunecată. Dialoguri despre Dante* (cu Ovidiu Pecican), 2011; în versiune italiană: *Per la selva oscura. Dante parlato* (con Ovidiu Pecican), 2013. 6. *A revedea stelele. Contribuții la studiul operei lui Dante*, 2013, 2018. 7. *Antologia di letteratura italiana per le scuole*, 2018.

Traduceri: A. Din franceză în română: 1. Romain Gary, *Ai toată viața înainte*, 1993, 2006, 2013. 2. Raymond Queneau, *Zazie în metrou*, 2001, 2004, 2008. 3. Raymond Queneau, *Suntem mereu prea buni cu femeile*, 2005. 4. Catherine Siguret, *Femei celebre pe divan*, 2009. B. Din română în italiană: 1. *Omaggio a Dinu Adamesteanu*, 1996 (colaborare). 2. Laszlo Alexandru-Ovidiu Pecican, *Per la selva oscura. Dante parlato*, 2013. 3. Gelu Hossu, *Il Card. Iuliu Hossu. Spirito della Verità*, 2019. C. Din italiană în română: 1. Luigi Accattoli, Karol Wojtyła. *Omul sfîrșitului de mileniu*, 1999. 2. Renzo Allegri, Padre Pio. *Omul speranței*, 2001, 2002, 2011. 3. Umberto Eco, *A spune cam același lucru. Experiențe de traducere*, 2008. 4. Giovanni Papini, *Dante viu*, 2009. 5. Patrizio Trequattrini, *Furio*, 2010. 6. Patrizio Trequattrini, *Șantajul*, 2011. 7. Andrea Tornielli - Domenico Agasso jr., *Sfaturi prietenești de la Papa Francisc. Cuvinte care ne ajută să trăim mai bine*, 2017. 8. Luigi Pirandello, *Nuvele pentru un an*, volumul 1, *Șalul negru*, 2019. 9. Luigi Pirandello, *Nuvele pentru un an*, volumul 2, *Viața goală*, 2019. 10. Luigi Pirandello, *Nuvele pentru un an*, volumul 3, *Țopăiala*, 2020. 11. Luigi Pirandello, *Nuvele pentru un an*, volumul 4, *Bărbatul singur*, 2020.

LASZLO ALEXANDRU

Lectura lui

DANTE

Paradisul

Volumul III

CARTIER POPULAR

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.
Tel./fax: 022 20 34 91, tel.: 022 24 01 95. E-mail: cartier@cartier.md
Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2, București.
Tel./fax: (021) 210 80 51. E-mail: romania@cartier.md
cartier.md

*Cărțile CARTIER pot fi procurate în toate librăriile bune
din România și Republica Moldova.*

Cartier eBooks pot fi procurate pe iBooks, Barnes & Nobles și pe cartier.md

LIBRĂRIILE CARTIER

Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău. Tel./fax: 022 21 42 03.

E-mail: librariadincentru@cartier.md

Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău. Tel.: 022 24 10 00.

E-mail: librariadinhol@cartier.md

Comenzi CARTEA PRIN POȘTĂ

CODEX 2000, Str. Toamnei, nr. 24, sectorul 2, 020712 București, România

Tel./fax: (021) 210 80 51

E-mail: romania@cartier.md

cartier.md

Taxele poștale sunt suportate de editură.

Plata se face prin ramburs, la primirea coletului.

Colecția *Cartier popular* este coordonată de Gheorghe Erizanu

Editor: Gheorghe Erizanu

Lector: Em. Galaicu-Păun

Coperta sericii: Vitalie Coroban

Coperta: Vitalie Coroban

Design/tehnoredactare: Ruxanda Sava

Prepress: Editura Cartier

Tipărită la Bons Offices

Laszlo Alexandru

LECTURA LUI DANTE. PARADISUL

Ediția I, noiembrie 2020.

© 2020, Editura Cartier, pentru prezenta ediție. Toate drepturile rezervate.

Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Proiect editorial cofinanțat de Administrația Fondului Cultural Național.

Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național.

AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Laszlo, Alexandru.

Lectura lui Dante. Paradisul / Laszlo Alexandru; coperta: Vitalie Coroban. – [Chișinău]: Cartier, 2020

(Tipogr. „Bons Offices”) – (Cartier Popular / colecția coordonată de Gheorghe Erizanu,

ISBN 978-9975-79-891-4). – ISBN 978-9975-86-460-2.

Vol. 3. – 2020. – 680 p.: fig. – Bibliogr.: p. 669-676 (116 tit.). – 500 ex. Preț: 75,52 RON + TVA

ISBN 978-9975-86-463-3.

821.131.1.09

L 25

DESPRE PARADISUL LUI DANTE

„Ochiul este lumina trupului.
Dacă ochiul tău este sănătos, tot
trupul tău va fi plin de lumină.”

(Matei, 6, 22)

Lucrul paradoxal în capodopera lui Dante este această împletire dintre concret și abstract. Este o abstracțiune să descrii Infernul, Purgatoriul sau Paradisul. Nimeni n-a mers acolo, să vină înapoi și să ne spună despre ce este vorba. Sînt ținuturi ale imaginarului, ale mitologiei, ale credinței. Sînt cele trei zone unde ajung sufletele după moarte. Dumnezeu, care stă sus, ține cumpăna, ne cunoaște pe toți în profunzime, știe ce gîndim, ce facem și ia deciziile, ne trimite acolo unde merităm. Are autoritatea de-a face asta, fiindcă El ne-a creat. Fiecare suflet a fost plăsmuit, pe rînd, unul cîte unul, de către Dumnezeu. De ce? Din iubire.

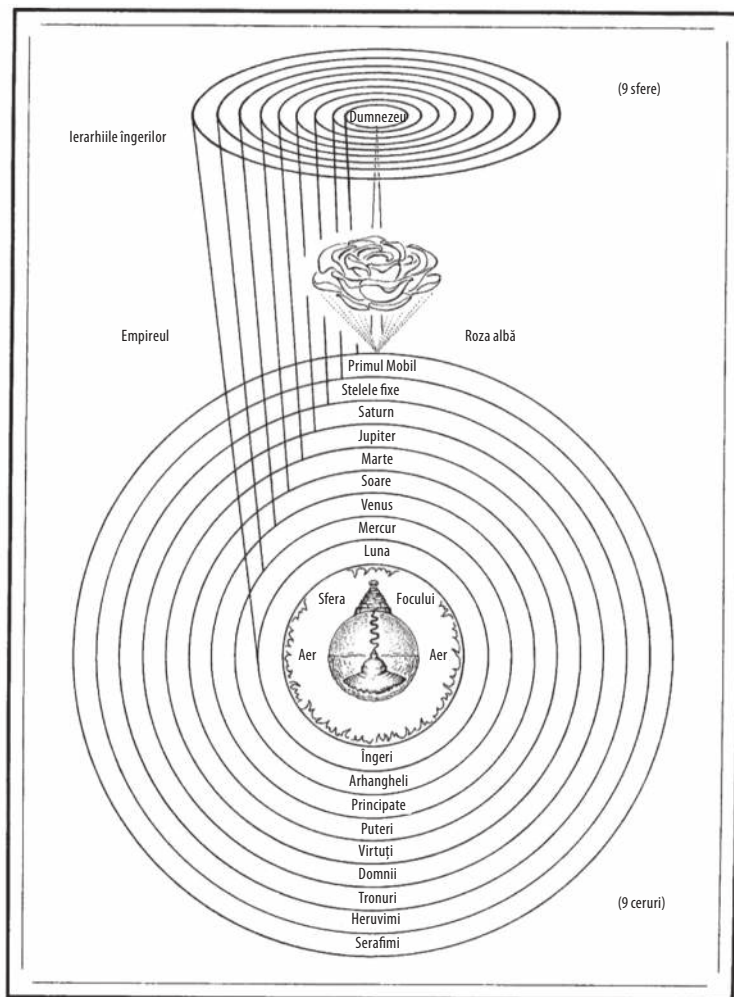
Constatăm că lumea de azi suferă foarte mult dacă nu are parte de iubire. Sînt oameni care se sinucid pentru că au fost părăsiți și au făcut o depresie. Nu se simt iubiți, se consideră trădați. Iar asta poate fi cea mai mare nenorocire. A rămîne fără persoana iubită poate fi o traumă extraordinară, de neșters. O constatăm mereu, dar poate că nu pricepem motivul. Explicația lui Dante este că Bunul Dumnezeu, atunci cînd a alcătuit și a modelat fiecare suflet, i-a transmis iubirea sa. Din dragoste a făcut El acest lucru. Ne-a trimis pe pămînt și noi, căutînd iubirea de toate zilele, de fapt căutăm afecțiunea divină. De aici dorința de a găsi o persoană, un om, un muritor, cu ajutorul căruia să refacem o fărîmă din dragostea care ne-a creat. Așadar universul este plăsmuit, închegat și condus de acest sentiment înălțător, al iubirii lui Dumnezeu pentru toate creaturile sale.

Însă la Dante avem o împletire foarte originală de concepte abstracte, aspecte imaginare, fanteziste, filosofice, teologice și, pe de altă parte, fapte concrete. A merge pe lumea cealaltă, pentru călătorul Dante, impune o traiectorie precisă. Protagonistul se confruntă cu lucruri reale, cu obstacole, cu diavoli din Infern care îl fugăresc, cu monștri care-l împiedică. El sau Virgiliu, călăuza sa, trebuie să se certe cu ei, să-i convingă. Apoi urcă în Purgatoriu, unde conflictualitatea se mai atenuază, dar peregrinului tot nu-i este ușor. Trebuie să se cațere pe un munte, să sufere spiritual la vederea torturilor groaznice la care sînt supuși penitenții. Dante avansează spre Eden și își pierde treptat greutatea trupească. Nu trebuie să ne mire că, după ce și-a încheiat penitența, i s-au iertat păcatele și a ieșit din Purgatoriu, în urma unor procese de abluțiune (se scaldă în două riuri, Lete și Eunoe, care-i spală păcatele, din care chiar soarbe, pentru a-și uita greșelile) devine ușor ca o pană și începe să zboare.

Explicația se leagă de cele stabilite anterior. Noi sîntem creaturi ale lui Dumnezeu. El ne-a creat din iubire și tendința noastră principală este să regăsim acel sentiment originar. Și atunci afecțiunea divină acționează asupra oamenilor puri, curați, ca un fel de magnet și îi atrage în zbor. Nu putem să ne apropiem de El, așa cum sîntem, fiindcă ne căutăm diverse mărunțișuri pe pămînt, ne împiedicăm în diverse păcate, infracțiuni jalnice. Dar dacă avem puterea de-a ne purifica, trupurile noastre își pierd greutatea, nu mai tindem spre Pămînt, ci spre Paradis, către Demiurg.

Al treilea ținut e traversat, prin urmare, în zbor de călătorul Dante, care e preluat și însoțit de Beatrice, femeia iubită. Există două mari călăuze în *Divina Comedie*. Virgiliu, simbolul rațiunii omenești, al spiritului artist și creator, îl conduce pe Dante prin Infern și Purgatoriu. În Eden, pe vîrfurile muntelui, îl preia Beatrice, reprezentanta grației divine. Pe ansamblu, simbolistica celor două mari călăuze a fost interpretată prin faptul că omul, prin intermediul rațiunii, al talentului artistic, poate să limiteze păcatul sau să-l evite. Prin puterile proprii, încercînd să fim mai buni, izbutim să ne diminuăm greșelile. Dar, pentru a ne mîntui, pentru a ajunge în Paradis, avem nevoie de harul divin, care ni se dăruiește (sau nu), ca răspuns la credință. Rațiunea singură nu ne ajută. Trufia omului modern, foarte răspîndită, este legată de forța rațiunii. Însă ea, lipsită de suflet, lipsită de credință, nu oferă mîntuirea.

Pe ultimul pasaj al traseului paradisiac, începînd cu cîntul XXXI, apare cu valoare episodică a treia călăuză, în care comentatorii au recunoscut profunde semnificații simbolice. Sfîntul Bernard de Chiaravalle o înlocuiește pe Beatrice, la fel cum, pentru intuirea înfățișării lui Dumnezeu, teologia contemplativă trebuie să ia locul teologiei raționale, întrucît stăpînul suprem al universului stă mai presus de orice învățătură sau raționament.

Cum arată așadar Paradisul? La început sînt nouă ceruri succesive, pe care le străbate Dante, în zbor, condus de Beatrice. Călătorul are de depășit nouă sfere concentrice, care nu reprezintă Paradisul propriu-zis, ci sînt doar o prefigurare a sa, au o consistență ceva mai precisă. Beatrice îi explică lui Dante că l-a purtat prin aceste ceruri, în zbor, ca să poată înțelege ceea ce urmează. Oamenii au o gândire concretă, nu pricep abstracțiunile. De aceea Beatrice îi prefigurează, printr-o construcție mai rațională, a acestor nouă ceruri, esența teritoriului slăvit. Paradisul propriu-zis se află de fapt în Empireu, „*la candida Rosa*”, Roza albă, unde stau două categorii de „locuitori”: pe de o parte sînt îngerii, care au fost creați de Dumnezeu la începutul vremurilor și îl slujesc (cu mențiunea că cei răzvrățiți au fost deja izgoniți, în frunte cu Lucifer, au rămas doar cei fideli), iar pe de altă parte sînt duhurile fericite, oamenii virtuoși, sfinții, care s-au ilustrat prin iubire, umilință și devotament pentru cauza credinței și au fost mîntuiți. Aceste două categorii de creaturi pot fi văzute acolo, stînd efectiv în Empireu, în Roza albă. Și unde se află ea? Autorul o spune atît în *Divina Comedie*, cît și în *Convivio*. Este un loc abstract, în mintea lui Dumnezeu, care nu poate fi perceput cu simțurile noastre. Se întinde peste tot. În această reprezentare grafică Empireul e schițat deasupra, dar de fapt el învește toate cerurile, le „încinge” ca o „cingătoare”.

Mai presus de toate stă Dumnezeu, creatorul întregului univers, înconjurat de nouă sfere de îngeri, și aceia dispuși ierarhic. Cel mai aproape de El, cum vedeți în desen, stau Serafimii, ce păstoresc sau conduc Primul Mobil. Apoi vin Heruvimi, Tronuri, Domnii, Virtuți, Puteri, Principate, Arhangheli și Îngeri. Aceste ierarhii angelice stăpînesc, fiecare, un anumit cer. Cei mai îndrăgiți de Dumnezeu sînt Serafimii, aflați în sfera cea mai mică. Au în grija lor Primul Mobil, așadar cea mai mică sferă de acolo își răsfrînge harul, sau puterea pe care o primește direct de la Creator, în Primul Mobil, cerul cel mai îndepărtat de Pămînt, care se învîrte cel mai repede, conține cea mai mare doză de puritate divină. Iar principiul de repartizare a influențelor angelice continuă tot așa. Heruvimii „administrează” Stelele fixe, Tronurile – cerul lui Saturn, Domnii – cerul lui Jupiter, Virtuțile – cerul lui Marte, Puterile – cerul Soarelui, Principatele – cerul lui Venus, Arhanghelii – cerul lui Mercur, Îngerii (fără un nume precizat) – cerul Lunii.

În ce constă latura concretă a viziunii? Dante a fost și un fel de matematician, cînd și-a gîndit construcția. S-au publicat cercetări interesante despre numerele din *Divina Comedie*. Cifra 3 este predominantă și trimite firește la simbolul Sfintei Treimi, numărul perfect. Nu se putea ca poemul să nu fie structurat în jurul său. Volumele poemului sînt în număr de trei. Fiecare conține 33 de cînturi (capitole), plus cel dintîi, introductiv. Versurile sînt dispuse cîte trei și se cheamă terține. Rimele se împletesc tot cîte trei, după modelul numit „la terza rima”. În *Infern* avem un prolog (rătăcirea prin pădure, cele trei animale, întîlnirea cu Virgiliu) și trei zone distincte, pe măsură ce se coboară: prima îi pedepsește pe *incontinentții* care au păcătuit prin exagerare, a doua îi sancționează pe *violenții* care nu și-au stăpînit instinctele, iar a treia, cea mai profundă, îi torturează pe *înșelătorii* care și-au folosit inteligența pentru a încălca voința lui Dumnezeu. *Purgatoriul* include un prolog (plaja unde ajung spiritele care urmează să-și expieze păcatele), *Antipurgatoriul* cu Valea Principilor și zona de așteptare, apoi muntele cu cele șapte cornișe, iar în vîrf se află Edenul. La fel se întîmplă în *Paradis*. Dante trebuie să depășească în zbor sfera focului, ca un prolog. Vin apoi cele nouă ceruri (care sînt un multiplu al lui trei), *Empireul* și sălașul lui Dumnezeu. Este mereu o structură de 3 x 3, precedată de o introducere.

Despre cele nouă ceruri „concrete” din jurul Pămîntului s-a spus că reprezintă un model astronomic, în dispunerea lor, și totodată unul astrologic, prin influența pe care ele o transmit asupra spiritelor. Pînă în ziua de azi constatăm procese concrete, de flux și reflux al apelor, legate de Luna plină, sau evenimente geografice, meteorologice, influențate de situații astronomice. Implicarea unor corpuri cerești în fenomenele pămîntești este demonstrată științific. Dar interpretarea influențelor astrale, care se răsfrîng asupra caracterului oamenilor și a evoluției destinului lor ține de astrologie. În *Paradis* avem așadar o combinație de astronomie și astrologie. *Luna* îndeamnă la nestatornicie. Găsim în primul cer duhuri care și-au încălcat jurămîntul monahal, constrînse de ostilitățile istorice: *Piccarda* și *Constanza*. *Mercur* îndeamnă la

implicare: sînt duhuri active, care au acționat pentru cauza binelui public; ne întîlnim cu *Împăratul Iustinian*, gloriosul legislator al Imperiului Roman, sau cu *Romeo di Villanova*, curteanul medieval fidel și gestionarul priceput al bunurilor seniorului său, răsplătit cu calomnii și alungat la bătrînețe. *Venus*, al treilea cer, îndeamnă la iubire, sub zodia zeiței respective. Găsim aici duhuri afectuoase, iar Dante stă de vorbă cu *Carlo Martello*, principele îndrăgît de supușii săi, față de care s-a dovedit generos, o întîlnește pe *Cunizza da Romano*, aristocrata cu o zbuciumată viață intimă, pocăită la senectute, și îl ascultă pe *Folco din Marsilia*, poetul cîntăreț al iubirii curtenești, care s-a călugărit mai apoi, devenind episcop și feroce luptător pentru cauza creștină. *Soarele* îndeamnă la rațiune și vom găsi duhuri înțelepte, pe nimeni altul decît pe *Sfîntul Toma din Aquino*, cu elogiul său adus *Sfîntului Francisc*, sau pe *Bonaventura da Bagnoreggio* care face apologia *Sfîntului Dominic*. În cerul lui *Marte*, care era zeul păgîn al războiului, al acțiunii și îndemna la voință și energie, găsim duhuri luptătoare, iar printre ele stă un celebru personaj al întregului poem: *Cacciaguida*. *Jupiter* îndeamnă la justiție: avem duhuri drepte, iar sufletele se dispun în zbor, sub forma unei acvile, simbolul Imperiului, care conține mari personalități în căutarea dreptății din lumea antică și medievală: *Traian*, împăratul corect și cinstit, sau *Rifeu*, păgînul iubitor al dreptății divine în asemenea măsură, încît s-a făcut credincios înainte de creștinism. *Saturn* îndeamnă la meditație; avem duhuri contemplatoare, imperturbabile, cu figura *Sfîntului Petru Damian*, pustnicul adîncit în gînduri pioase și, apoi, în vituperări incendiare împotriva opulenței prelaților. *Stelele fixe* și *Primul Mobil* sînt ultimele, cele mai ample ceruri. Ele practic nu au anumite suflete fericite, care să fie prezentate acolo. În *Stelele fixe* apar *Cristos* și *Sfînta Fecioară*, care vin pe rînd în întîmpinarea călătorului Dante, iar duhurile sărbătoresc triumful familiei divine. Aici mai intervine un lucru foarte semnificativ: Dante trebuie să dea un șir de examene. La fel ca în turnirurile medievale, unde cavalerul era obligat să-și dovedească meritele, pentru a cîștiga mîna domniței, cel care aspiră la fericirea lui Dumnezeu trebuie să demonstreze că o merită. Peregrinul are de trecut prin trei probe de virtute. Îl su-

pun unei examinări – legate de credință, de speranță și de iubire –, cele trei mari personalități ale lumii creștine, care întruchipează tocmai aceste virtuți, adică Sfântul Petru, Sfântul Iacob și Sfântul Ioan. Să subliniem că iubirea creștină, *la carità*, este un concept mai complex decât simplul *amore*. *Amore* este o reacție sentimentală, instinctivă. *Carità* este un ansamblu de atitudini, care, da, țin și de gestul reflex, dar mai curînd implică rațiunea, credința și smerenia. Atunci cînd ești caritabil și ajuți pe cineva, pe un om nevoiaș, o faci pentru că înțelegi, cu mintea ta, suferința lui, și îi ești alături, cu sufletul. Așadar *la carità*, iubirea creștină a călătorului Dante, este examinată de Sfântul Ioan. Apoi Primul Mobil conține sinteza virtuții lui Dumnezeu, este cerul cel mai mare și rapid; acolo se dau numeroase explicații despre îngeri și despre ordinea universului și este prefigurat Empireul.

*

Ce reguli există în Paradis? Toate duhurile fericite sînt mîntuite. Dante este curios să afle de ce unii sînt în cerul Lunii, iar alții, de pildă, în cerul lui Venus sau al lui Saturn. Sînt unii mai neîmpliniți decât ceilalți? Nu, nu sînt mai urgisiți, cu toții sînt deja mîntuiți, au depășit orice chinuri posibile, din Infern sau Purgatoriu. Ce diferă la ei? Gradul de fericire. Cei care stau mai aproape de Dumnezeu, fiindcă l-au iubit mai mult, fiindcă Dumnezeu le-a permis să-l iubească mai mult, sînt mai fericiți. Relația, pînă la urmă, este biunivocă. Îl poți iubi pe Dumnezeu, în măsura în care el ți-o permite, îți dă harul de a-l iubi. Dacă nu ai acest har, ochiul tău se închide. După cum o spune și evanghelistul: „*Ochiul este lumina trupului. Dacă ochiul tău este sănătos, tot trupul tău va fi plin de lumină*” (Matei 6, 22). Acel ochi poate percepe lumina, care reflectă virtutea purtătorului. Cu cît ești mai virtuos, cu atît ochiul tău este mai pătrunzător și îți însușești mai deplin lumina divină, care ți se înfățișează. De fapt duhurile fericite, care îi apar lui Dante în Paradis, reflectă lumina orbitoare a lui Dumnezeu însuși. Ele sînt purtătoare ale iubirii și ale luminii, cele două concepte sînt aproape sinonime aici. Cei care sînt mai iubiți și îl iubesc

mai mult pe Dumnezeu sînt mai luminoși. Și peregrinul nu-i poate vedea, în trăsăturile lor adevărate. Nu le percepe decît conturul, în primul cer, al Lunii. Apoi pînă și aceste vagi sugestii trupești dispar. Duhurile fericite i se prezintă și își spun povestea, dar rămîn formal de nedeslușit. Să subliniem un detaliu important: ele nu-și au locul efectiv aici. Aceste ceruri, pe care Dante le traversează, sînt ca o prefigurare a ceea ce urmează. Toate duhurile, pe care le-am înșirat pînă acum, stau de fapt pe diverse trepte din Empireu. Îi ies în întîmpinare călătorului să-l salute, să-i spună povestea lor și să-l îndemne implicit să persevereze pe calea virtuții. După cum o consemnează cu acuitate un comentator, Dante era „un poet prea înalt și rafinat pentru a-și închipui că se reprezintă pe sine și pe Beatrice învîrtindu-se roată pe treptele Paradisului și intrînd în vorbă ba cu un duh fericit, ba cu altul, întrerupîndu-l o vreme din contemplarea lui Dumnezeu și întrerupîndu-se chiar pe sine însuși. Pe de altă parte, asta însemna să renunțe la simetria față de celelalte două cantice, nu doar formală, ci și de substanță; fiindcă ar fi fost o renunțare substanțială să priveze a treia cantică de caracterul său de tratat teologic. Remediul l-a constituit umplerea cu duhuri fericite, sub un pretext oarecare, a planetelor care trebuiau traversate în ascensiunea spre Empireu. Și, după ce-a stabilit să umple cerurile cu personaje, probabil că i s-a părut oportun poetului să-și închipuie că, în fiecare, coboară acele duhuri fericite care au fost influențate de respectivele planete și să ofere astfel și o mică încercare de clasificare astrologică” (M. Porena).

Așadar toate duhurile sînt mîntuite, dar se bucură în mod diferit de vederea lui Dumnezeu. În funcție de asta, sînt mai mult sau mai puțin fericite. Interesant este că noi, în viața de toate zilele, ne dorim mereu ceva, invidiem pe cineva, vrem să-i ocupăm locul, să-l gonim, să ne facem culcușul acolo. În Paradis nu există invidie, nu există dorință de ameliorare, pentru că toți au atins deja perfecțiunea. Nimeni nu-și dorește un loc mai bun, cu toții sînt mulțumiți de decizia Domnului. Sînt acolo, pe anumite poziții, nu fiindcă au optat prin voința lor pentru acelea, ci fiindcă le-a trasat Dumnezeu locul respectiv. Și atunci nu rîvnesc la altceva. Sînt mulțumiți, sînt fericiți, fiindcă voința Lui este voința lor.

70. „*«Frate, la nostra volontà quieta
virtù di carità, che fa volerne
sol quel ch'avamo, e d'altro non ci asseta.
73. Se disiassimo esser più superne,
foran discordi li nostri disiri
dal voler di colui che qui ne cerne.»*²¹

Intenția de promovare într-o poziție mai bună ar intra în contradicție cu judecata Creatorului, care fiecăruia i-a atribuit, cu înțelepciune, locul care i se cuvine.

85. „*«E 'n la sua volontade è nostra pace:
ell' è quel mare al qual tutto si move
ciò ch'ella cria e che natura face».*
88. *Chiaro mi fu allor come ogni dove
in cielo è paradiso, etsi la grazia
del sommo ben d'un modo non vi piove.»*²²

În voința lui Dumnezeu stă pacea sufletelor mântuite, care își ating astfel fericirea. Acolo se adună, ca într-o mare, toate lucrurile create de El, direct sau prin intermediul naturii. Dante a înțeles fulgerător că toate locurile din Paradis asigură fericirea, deși harul divin acționează diferit asupra lor. Contopirea universală a dorințelor și găsirea locului hărăzit – mai ales aceste sentimente stau la baza împlinirii, a echilibrului, a armoniei și a triumfului ce răzbat din întreaga expediție în Paradis. Spre deosebire de spiritele infernale, caracterizate de voință individuală feroce, insistență în proclamarea propriilor intenții și adevăruri, pentru care au militat și de-a lungul vieții, duhurile mântuite sînt parte dintr-un grup sau o colectivitate eterică, plutoare în lumină și fericite că își pot însuși voința atotputernică a Creatorului. Ele au permanent o predispoziție de

-
- 1 „Frate, voința noastră-i potolită de virtutea harului, care ne face să vrem doar ce-avem și de altele nu ne însetează. De-am dori să fim mai sus, nu ni s-ar potrivi dorința cu voia celui ce aici ne deosebește” (Cîntul III).
  - 2 „Și-n voia lui stă pacea noastră: ea-i marea în care toate curg, cele pe care el le creează și pe care natura le face». Limpede mi-a fost atunci că totul în cer e Paradis, *etsi* (deși) harul binelui suprem nu picură la fel” (Cîntul III).

seninătate vioaie. În Infern, Dante trebuia să se certe cu diavolii, unii i-au trântit poarta în nas, nu l-au lăsat să treacă, alții aproape că au sărit să-l bată. Aici, îndată ce ele apar, duhurile fericite se bucură să-i vină în ajutor, să-i ofere toate explicațiile, pe care mintea lui nesățioasă le rîvnește. De unde știe peregrinul că ele se bucură, dacă nu le vede efectiv? În clipa cînd încep să-i vorbească și să-i dea răspunsurile pe care le așteaptă, ele se luminează. Cînd devin mai fericite că pot să-i fie de folos, se fac mai sclipitoare.

Cum dialogează Dante cu cei care îi ies în întîmpinare? De fapt nu trebuie să le spună nimic. Duhurile fericite se uită la el, dar îl văd permanent pe Bunul Dumnezeu. Pe chipul Lui se reflectă gîndurile și intențiile călătorului. „Cum adică?” se miră Dante stupefiat, auzind că păgînii Traian și Rifeu se află în Paradis, în pofida dogmelor, care stabilesc botezul ca primă condiție a mîntuirii. Dar nu mai trebuie să-și ducă pînă la capăt întrebarea. Acvila îi oferă toate explicațiile necesare. Așadar asistăm la un ideal de comunicare, unde nu numai că nu există polemică sau disensiune, între călător și amfitrionii săi, dar aparentele contradicții irezolubile se soluționează ca de la sine, fără a mai fi formulate explicit. Cel din fața lui a citit pe chipul lui Dumnezeu ce anume vrea Dante să știe și a coborît din înălțimi pentru a-i da răspunsul. Este un artificiu artistic extraordinar.

Paradoxul cel mai semnificativ din lumea Paradisului dantesc este că, în ciuda desprinderii virtuozitate de frămîntările lumesti, problemele telurice continuă să se manifeste cu acuitate în gîndul tuturor. „Atitudini pămîntești persistă nu doar în sufletul poetului, ci chiar la duhurile fericite; care, în ciuda nealteratei lor fericiri cerești, de atîtea ori proclamate și a neîntreruptei bucurii în fața viziunii înălțătoare a lui Dumnezeu, de fapt nu-și desprind ochii de pe tristele întîmplări de pe pămînt și fiecare, în sfera intereselor pe care le-a avut în viață, dojenește, este îndurerat, se indignează: dintr-un zel sfînt, se înțelege, dar nu altfel decît al lui Dante, pînă și în asprimea termenilor cu care se exprimă: Sfîntul Petru spune *cloaca e puzza* (cloacă și putoare), iar Beatrice *porci* (porci), la fel ca Dante *puttaneggiare* (preacurvind). Ultimele cuvinte pronunțate de Beatrice – chiar în Empireu – sînt un elogiu emoționat la adresa

lui Henric al VII-lea și o condamnare disprețuitoare a lui Clement al V-lea și a lui Bonifaciu al VIII-lea. Nimic mai limpede, decât această paradoxală supraviețuire a umanului și a vremelniciei în cer și în eternitate, n-ar putea dovedi ce departe erau de sufletul lui Dante misticismul și ascetismul și care e de fapt spiritul ce animă *Comedia*” (S.A. Chimenz).

Spuneam că Dante nu vede în cele nouă ceruri cu cine stă de vorbă, el zărește doar lumini, care sînt mai intense sau mai palide. Pe măsură ce urcă, lumina devine mai plină, mai orbitoare, mai greu de suportat. Dar el însuși se schimbă. Ochiul lui devine mai răzbătător, sufletul lui se purifică. Intrînd în comunicare cu aceste duhuri fericite, auzind explicațiile primite de la Beatrice, luptînd să depășească cele trei examene, de credință, de speranță și de iubire, el crește. Devine mai puternic, mai virtuos. Această virtute se canalizează în ascensiune și-l propulsează. Puritatea îl împinge în sus și ajunge în cerul următor și-n cerul următor. E interesant că el nici nu-și prea dă seama că urcă. De unde pricepe totuși asta? O privește pe Beatrice, iar ea devine mai frumoasă. Cu cît urcă mai mult împreună, cu atît Beatrice se face mai fascinantă, cu atît ochii ei sînt mai sclipitori, iar Dante înțelege că a ajuns pe o nouă treaptă de puritate, o fază superioară a perfecționării morale. „Dante nu urcă spre Empireu în virtutea unei forțe fizice, ci în virtutea instinctului, ce împinge toate creaturile spre Dumnezeu. Urcarea lui Dante dintr-o stea în alta îl implică pe poet nu ca o depășire a legilor fizice normale, ci ca o vagă travestire fantezistă a unei înălțări spirituale, a apropierei treptate a sufletului de Dumnezeu” (A. Momigliano).

Această ascensiune, pe măsură ce continuă, se deplasează ușor dinspre zona concretului – la început poate că ne imaginăm doar un om care zboară –, spre zona abstractului, a spiritualului. Mesajul e tot mai liric, mai lipsit de contururi concrete, mai înfășurat în lumina orbitoare. Se transformă într-o simfonie de fericire și slavă la adresa lui Dumnezeu. Iată componentele de neșters ale *Paradisului*: lumina și cîntecele de glorie, pe care îngerii și duhurile fericite le închină în elogiul Domnului.

Sînt cîteva personaje proeminente în *Paradis*, dar a treia cantică nu mizează pe personaje. Iată încă o trăsătură estetică sem-

nificativă a *Divinei Comedii*: pornim din epica și dramatismul *Infernului*, trecem prin scolastica *Purgatoriului* și ajungem în lirismul *Paradisului*. Aici nu personalitățile sînt importante, ci stările sufletești, construcțiile de muzicalitate ale poeziei, jocurile de lumini, explozia de scilipiri. Marea bucurie și vocație a tuturor este de-a se lepăda de individualitate și a deveni parte a unei comunități adînc simbolice. Astfel se explică proiectarea pe cer a inscripțiilor pline de învățăminte, unde „literale” sînt formate din luminițele duhurilor mîntuite, sau a figurilor sugestive: scara strălucitoare, ce deschide calea spre Demiurg, acvila, cu trimitere la autoritatea pămîntească a Imperiului, crucea, ca model al autorității cristice.

Cîteva personaje există totuși în a treia cantică. Beatrice, călăuza lui Dante, este o prezență surprinzător de polimorfă. Ne amintim că apăruse mai întii în Cîntul II din *Infern*. Virgiliu îi povestește că a venit la el o doamnă, trimisă din ceruri. Cu ochi strălucitori și îndemnuri fierbinți, plină de grație, l-a convins pe marele poet să-l ajute pe Dante, care s-a rătăcit. Apoi o regăsim la sfîrșitul *Purgatoriului*, cînd apare triumfal, maiestuos, pe un car alegoric, cu o diversitate barocă de construcție și cu o simbolistică debordantă, în cadrul unei defilări care ne impresionează, de-a lungul unui cînt întreg. Beatrice este acolo foarte nemiloasă. Îl ceartă cu asprime pe Dante cel penitent, care izbucnește în plîns și își regretă sincer rătăcirile. Este momentul de umilință, obligatoriu pentru ștergerea greșelii, un pasaj inevitabil: nu poți să fii iertat, dacă nu îți ceri iertare, dacă nu ai remușcări. Iar căința trebuie să fie sinceră, nu cum s-a întîmplat cu Guido da Montefeltro, celebrul sfătuitor de înșelăciune din *Infern*, care și-a regretat în mod ipocrit ticăloșiile și le-a comis apoi mai departe.

118. „*Ch'assolver non si può chi non si pente,
né pentere e volere insieme puossi
per la contradizion che nol consente*”³

---

3 „Căci nu te poți mîntui dacă nu te căiești, dar nici nu poți să te căiești și totodată să păcătuiești, din cauza contradicției ce nu ți-o permite” (*Infern*, cîntul XXVII).

Așadar căința trebuie să fie autentică. Iar Dante regretă sincer, plînge. Beatrice îl umilește îngrozitor, ca apoi să-l ridice din disperarea în care l-a prăbușit. Îl trimite să se spele în cele două riuri tămăduitoare, Lete și Eunoe, ce șterg amintirea păcatului iertat.

Beatrice este „împărăteasa” care l-a pedepsit, l-a înjosit, l-a zdrobit sub reproșuri. Dar tot ea este și călăuza care apoi îl înalță, îl transportă în zbor, îi citește gândurile și-i dă explicații în legătură cu Paradisul. Ea este cea care îl iubește, în timp ce el o iubește și i-o spune de nenumărate ori și îi declară că este doamna mai presus de toate a vieții sale. Acest personaj complex îl părăsește pe Dante, spre finalul ascensiunii, pentru a-și ocupa din nou locul de slavă, pe unul din jilțurile sfinte, din Roza albă a Empireului. Și, dincolo de momentele sale de prezență efectivă, comentatorii au identificat în ea, pe bună dreptate, simbolul grației divine. Mîntuirea este posibilă doar dacă intervine harul sacru, să compenseze și să însoțească forța rațiunii, încarnate în poem de Virgiliu. Numai rațiunea, singură, nu este suficientă pentru mîntuire, avem nevoie de har, întruchipat de Beatrice.

Cacciaguida este unul dintre personajele faimoase din *Divina Comedie*, este un strămoș al lui Dante, bunicul tatălui său. Doar Sfîntul Toma din Aquino mai apare, asemeni lui, pe parcursul a trei cînturi, ceea ce este o raritate în „poemul sacru”. Este plasat chiar la jumătatea *Paradisului*, în cînturile XV, XVI și XVII, iar asemenea indicii nu sînt deloc întîmplătoare, marchează o importanță subcutanată. Cacciaguida are mai multe tipuri de discurs. În primul rînd, se prezintă cu multă demnitate: tu ești „sîngele meu” („*o sanguis meus*”), i-o spune direct, în limba latină, pentru a marca momentul ceremonios al întîlnirii. Apoi face o recapitulare a trecutului Florenței, cetatea dinainte de nașterea lui Dante cu trei generații, care era un tîrg mic, dar virtuos. Oamenii se cunoșteau între ei și se ajutau. Locurile de frunte erau ocupate pe merit, de cei cu adevărat virtuoși, care îmbinau valorile sufletești cu cele civice și militare. Oamenii luptau pentru credință și bună-cuviință. Toată lumea trăia armonios și liniștit. Ce se întîmplă acum, pe vremea lui Dante? Aici se dezlănțuie o filipică, o invectivă prelungită asupra Florenței contemporane, care nu întîmplător l-a trimis abu-

ziv pe poet în exil. Este un loc de perfidie și moravuri dubioase, un bîrlog unde nemernicii s-au instalat în fruntea bucatelor, iar virtușii sînt exilați sau chiar uciși. În al treilea cînt al discursului susținut de Cacciaguیدا apare un episod adînc semnificativ. Dante, personajul, înțelege toate lucrurile prezentate de strămoșul său glorios și le cunoaște. Dar îi cere sfatul în legătură cu o problemă foarte delicată. Pe vremea cînd se desfășura expediția sa în lumea de apoi, care l-a îmbogățit cu o imensă cunoaștere asupra orînduieilor lumii, poetul trebuia să îndure de fapt, în viață fiind, condiția de exilat. El depindea de puternicii zilei, care oricînd puteau să-l omoare. Oare nu era mai bine să tacă din gură? Să nu dezvăluie în poemul său toate învățăturile de virtute și demnitate pe care le descoperise? Să fie prudent. Să nu-și riște pielea. Iar străbunul Cacciaguیدا, foarte impunător, îi răspunde. Tu ai datoria de-a spune adevărul, cu orice risc. Hrana pe care o dai poate să fie amară la început, dar va fi apoi fertilă. Dacă oamenii vor ști să accepte asprimea cuvintelor tale, pentru a le extrage adevărul, vor pricepe că exprimi o critică justă, chiar dacă este extrem de dură, și vor învăța să regăsească drumul virtuții. Ai această obligație și nu poți să dezertezi de la ea.

124. „*Indi rispuose: «Coscienza fusca
o della propria o dell'altrui vergogna
pur sentirà la tua parola brusca.*

127. *Ma nondimen, rimossa ogni menzogna,
tutta tua vision fa manifesta;
e lascia pur grattar dov' è la rogna.*

130. *Ché se la voce tua sarà molesta
nel primo gusto, vital nutrimento lascerà poi,
quando sarà digesta.»⁴*

---

4 „Apoi a răspuns: «Conștiința pătată, fie de propria, fie de-a altui rușine, sigur că se va supăra de vorba ta apăsată. Și totuși, dînd la o parte orice minciună, toată viziunea ta fă-o cunoscută; și lasă-i la scărpinat pe cei cu rîie. Căci dacă vocea ta va izbi la primul gust, hrană vitală va dăruii apoi, cînd va fi mistuită» (Cîntul XVII).

Este ca un îndemn general, către artistul și omul vizionar, de-a le vorbi celor din jurul său cu toată franchețea și de-a le atrage atenția, atunci când ei greșesc. Arma scriitorului responsabil rămîne una singură: vorba deschisă, sinceră. Cei vinovați n-au decît să se perpelească în propriile lor remușcări. Adevărul deranjează la început; acceptarea lui ajută mai apoi.

Un alt personaj important este Sfîntul Toma. Trebuie să ne amintim că viața creștină era frămîntată și pe vremea lui Dante. În interiorul Bisericii existau neînțelegeri, diverse facțiuni. Conflicte apăreau bunăoară între franciscani și dominicani. Adepții Sfîntului Francisc reprezintă și azi un ordin călugăresc ce insistă pe umiliță, sărăcie, devotament, deschidere față de nevoile aproapelui, empatie. De cealaltă parte, de la personalitatea Sfîntului Dominic, un mare luptător, se revendicau urmașii săi, avînd reputația unui ordin creștin combativ. Ei au dat mari inchișitori, călugări militari care, cu forța pumnului și a sabiei, impuneau cuvîntul Domnului. Unii dintre ei totuși erau mai moderați și au insistat pe linia studiilor, au dat mari oameni de litere, teologie și filosofie. Așadar existau mari diferențe între franciscani și dominicani. Dante nu poate să-i ia pe unii, să-i lase pe alții. Sînt cu toții creștini, slujitori ai lui Dumnezeu, fiecare în felul lui. Iar poetul vrea să îmbrățișeze totalitatea. Astfel încît Sfîntul Toma, un călugăr dominican, face elogiul Sfîntului Francisc, personalitatea de referință a „adversarilor” săi. Iar apoi Bonaventura da Bagnoreggio, un franciscan, îi închină o laudă fierbinte Sfîntului Dominic. Iată cum, prin aceste hagiografii încrucișate, se recompune sinteza credinței în spațiul *Paradisului*.

Cu aceasta ieșim din cele nouă ceruri și intrăm în Paradisul propriu-zis, care se află în Empireu. Aminteam de cifra 3, care structurează întreaga expediție. În al treilea volum al poemului dantesc avem cele trei spații de mîntuire: cerurile, Empireul și sălașul lui Dumnezeu. Sînt trei momente succesive ale viziunii. Ca să înțelegem asta, trebuie să insistăm pe un lucru fundamental: Dante nu stă pe loc! El merge înainte. Astfel încît totul este văzut din mișcare, e impregnat de dinamism, iar unul și același lucru are aspecte diferite, în momente succesive. La fel se întîmplă și cu

Empireul. Apar trei forme ale sale. Mai întâi călătorul zărește o lumină vie, care îl orbește. Apoi se ivește în fața ochilor săi un rîu cu flăcări de aur, din care trebuie să soarbă, ca să se purifice. Și apoi vede un amfiteatru, pe care îl contemplă minuțios.

Cum descrie Beatrice, într-un grup de terține celebre, ansamblul Empireului, de care cei doi se apropie?

37. „*Con atto e voce di spedito duce
ricominciò: «Noi siamo usciti fore
del maggior corpo al ciel ch'è pura luce:*

40. *luce intellettual, piena d'amore;
amor di vero ben, pien di letizia;
letizia che trascende ogni dolzore.*”⁵

Iată o minunată prezentare poetică a acestui spațiu divin, deja lipsit de coordonate materiale. Observați și figura stilistică predominantă, anadiploza, cu care finalul versului se leagă prin repetiție de începutul celui următor (*pura luce / luce intellettual; piena d'amore / amor...; pien di letizia; / letizia...*), pentru a marca, inclusiv la suprafață, formal, omogenitatea și puritatea ce învelesc Empireul în cele trei trăsături spirituale: lumina, iubirea și bucuria.

Am spus că asistăm la trei viziuni succesive ale Empireului. Mai întâi îi apare călătorului o strălucire orbitoare:

46. „*Come subito lampo che discetti
li spiriti visivi, sì che priva
dall'atto l'occhio di più forti obietti,*

49. *così mi circumfulse luce viva
e lasciommi fasciato di tal velo
del suo fulgor, che nulla m'appariva.*”⁶

---

5 „Cu ținuta și vocea de călăuză grăbită a reînceput: «Noi am ieșit din trupul mai mare la cerul ce-i pură lumină: lumină a minții, plină de iubire; iubire de adevăratul bine, plin de bucurie; bucurie ce întrece orice duioșie»” (Cîntul XXX).

6 „Ca fulger brusc ce spulberă puțințele vederii, încît lipsește ochiul de obiectele mai mari, astfel mi-a scăpărat în jur lumină vie și m-a lăsat cuprins în atare vâl cu scînteierea sa, că nimic nu mai zăream” (Cîntul XXX).